

Le Francq van Berkheij, Johannes. Lector in de natuurlijke historie aan de Leidse universiteit. Geboren te Leiden op 23 januari 1729 en overleden op 13 maart 1813 eveneens te Leiden en begraven in de Hooglandse kerk aldaar. Zoon van Evert le Francq (1695-1735) en Maria Berkheij (1700-1751). Huwde in 1750 met Gerritje van Nier, van wie hij in 1761 scheidde van tafel en bed. Hieruit drie kinderen. Leefde samen met Hester van Dienderen.

OPLEIDING

Van 1734 tot 1744 op de Franse kostschool van meester Jan Dekker te Katwijk aan Zee. Leertijd in de apotheek van Johannes Drijfnoo te Leiden; apothekersdiploma verworven in 1746. In 1747 leerling van de Teken- en Schilders-academie "Ars Aemula Naturae". Na bij J.C. Schutz Latijn te hebben geleerd, liet hij zich in 1747 als 'meesterschilder' inschrijven; in 1754 begon hij de medisch studie. In 1760 promoveerde hij op een botanisch proefschrift: *Expositio characteristica structurae florum qui dicuntur compositi*. Promotor was prof. B.S. Albinus.

LOOPBAAN

Van 1753-1761 "Opziender der Kabinetten van Naturaliën" in de Hortus onder leiding van prof. Johannes Allemand. Van 1761-1764 medicus te Amsterdam. Trok zich gedurende enige jaren te Warmond terug om te werken aan zijn *Natuurlijke Historie van Holland*. In 1773 benoemd tot lector. Hij aanvaardde het ambt met een rede over "De uitnemende geschiktheid van de oude en edele stad Leiden om de natuurlijke historie te beoefenen". Hij was een enthousiast deelnemer aan het in die dagen florerend genootschapsleven. Zowas hij lid van niet minder dan vier 'Taal-en dichtlievende' en van drie wetenschappelijke genootschappen (Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen, Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen en het Provinciaal Utrechtsche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen). Na 1783 kwam hij in grote moeilijkheden door publikatie van een politiek anti-patriottistisch pamflet; ten gevolge van een langdurig slepend en dus kostbaar proces was hij gedwongen zijn huis en ook zijn rijk naturaliënkabinet en een deel van zijn bibliotheek te verkopen. Hij trok zich weer buiten Leiden terug om verder te werken aan *De natuurlijke historie van het rundvee*. Toen hij weer in Leiden was gaan wonen werd zijn woning bij de ontploffing van het kruitschip op 12 januari 1807 totaal vernield. Zijn laatste levensjaren bracht hij door in armoedige omstandigheden.

VERDIENSTEN

Hij was een vaardig tekenaar die zijn eigen werk illustreerde. Hij tekende voornamelijk planten en dieren (o.a. de vissen in in deel 3 van de *Thesaurus van de Amsterdamse apotheker en naturaliënverzamelaar Albertus Seba*) en ontwierp daarnaast allegorische voorstellingen. Ook zijn twee verdienstelijk geachte bloemenstillevens in olieverf van hem bewaard.

Zijn talrijke dichtwerken betreffen vooral vaderlandslievende gelegenheidspoëzie: *Het verheerlijkt Leyden (1774)*, *Leyden verrukt (1775)*, resp. bij de herdenking van het tweede eeuwfeest van het ontzet van Leiden en van de stichting van de Leidse universiteit, *De zeetriumph der Bataafsche vrijheid (1782)* op de slag bij de Doggersbank waaraan zijn zoon deelgenomen had. Het waren juist zijn dichtwerken die scherpe toespelingen bevatten op politieke tegenstanders die aanleiding vormden tot de hem noodlottig geworden tegenacties. Zijn 'opus magnum' was de 12-delige *Natuurlijke historie van Holland*, die behalve aan de geografie en de antropologie gewijd is aan de huisdieren, m.n. aan het paard en het rund. De delen 1-7 verschenen tussen 1769 en 1779, de delen 8-12 (onder de titel *Natuurlijke historie van het rundvee in Holland*) bij een andere uitgever pas tussen 1804 en 1811. Het rundvee was volgens Le Francq de bron van Hollands welvaren. Alle aspecten ervan worden uitvoerig

behandeld; en tevens wordt het boerenleven, de landbouwmethoden, de gebruiken en het bijgeloof beschreven zodat dit werk een onuitputtelijke bron van kennis omtrent het agrarisch leven in de 18de eeuw is. In een prijsverhandeling, die door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen bekroond werd, accentueerde hij het belang van de rundveehouderij boven de nieuwe wijze van landbouwen zoals die in Engeland gepropageerd werd. Ook mengde hij zich in de discussie over de aard van de runderpest in een tegen zijn voormalige collega S.J. Brugmans geschreven brochure. En schreef hij over de koepokken en de koepokinenting. Tenslotte was hij met zijn stadgenoot Bennet de enige die een antwoord inzond op de prijsvraag van de Maatschappij tot Bevordering van de Landbouw die gevraagd had hoe een veertsenijkundige school opgezet zou moeten worden.

EERBEWIJZEN

Gouden medaille van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem vanwege de ingezonden prijsverhandeling (1763); Gouden medaille van het Taal- en dichtlievend genootschap onder de spreuk "Kunstliefde spaart geen vlyt" vanwege zijn Lof der dankbaarheid (1773); Honorair lid van de Maatschappij tot Bevordering van de Landbouw te Amsterdam (1800).

PUBLICATIES (zonder de letterkundige)

Natuurlijke historie van Holland. Amsterdam: Yntema & Tieboel, 1769-1779; Leiden: Trap, 1805-1811. (Dl. 1-7 vert. in het Frans: *Histoire géographique, physique, naturelle et civile de la Hollande*. Bouillon, 1781; Dl. 1-2 in het Duits: *Naturgeschichte von Holland*. Leipzig, 1779-1782).

Welke zijn de beste middelen om onze zoo hooge als lage landen, elk naar zynen aard ten meeste voordeele aan te leggen? Verhandelingen der Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, 8(2), 1-188, 1763.

Vergelijkende aanmerkingen der waarneemingen, door kundige, onderzoekliedende mannen in de voorige veesterfte geboekstaaft, tegen die, welke in het rapport wegens den staat der veeziekte, zijn waargenomen in den maand december 1796 in de landen tusschen Maas en Waal en den lande van Cuijk, door S.J. Brugmans uitgegeven op last der Nationale Vergadering, thans vrijmoedig beoordeeld. [Leiden?] Voor rekening van den auteur, 1797.

Natuurkundige vergelijkingen ten betooge, dat men de zoo veel geruchtmakende koepokken te houden hebbe voor een soort van etterblijnen en blaaren, die alom bekend zijn onder den naam van blaar, met aanmerkingen over derzelve inenting. Leyden, 1801.

Vrijmoedige en welmeenende voorstellingen om te kunnen dienen ter overweging van een ontwerp ter stichting van een veertsenijkundige schole in ons gemeenebest. Haarlem, 1804.

BIOGRAFIE

A. Loosjes Pz. De geest der geschriften van wijlen Johannes le Francq van Berkheij. Haarlem, 1813;

P.J. Meertens. Johannes le Francq van Berkheij, ein Holländischer Volkskundler aus der Zeit der Aufklärung. In: *In memoriam Antonio Jorge Dias*. Vol. 2. Lisboa, 1974. p. 309-317;

P.C.M. Hoppenbrouwers. Geen heer, geen boer; de bemoeienissen van Johannes le Francq van Berkheij met de Hollandse landbouw. *Holland*, 18, 130-148, 1986;

R.P.L. Arpots en W. Otterspeer (samenstellers). Johannes le Francq van Berkheij (1729-1813). *Catalogus van de tentoonstelling gehouden in het Academisch Historisch Museum te Leiden van 22 oktober tot 11 december 1987*. Leiden, 1987.

R.P.L. Arpots. Vrank en vry. Johannes le Francq van Berkheij (1729-1812). Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de letteren. Proefschrift Nijmegen, 1990.

(A. Mathijssen)